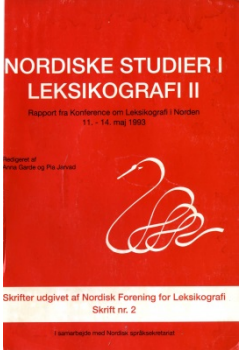

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Skandinavisk ordbok - rapport från ett pågående projekt	
Forfatter:	Birgitta Lindgren	
Kilde:	Nordiske Studier i Leksikografi 2, 1993, s. 159-165 Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, 11.-14. maj 1993	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Skandinavisk ordbok – rapport från ett pågående projekt

Birgitta Lindgren

Syftet

Syftet med vårt projekt är att framställa en skandinavisk ordbok som tar upp sådana ord som kan vålla problem mellan danskar, norrmän och svenskar.

Initiativet har kommit från det svenska bokförlaget Norstedts, och boken kommer att ges ut av detta förlag i samverkan med det danska Gyldendal och det norska Kunnskapsforlaget tillsammans med Nordiska språksekretariatet.

Dansk redaktör är Allan Karker, norska redaktörer är Skirne Bruland och Ståle Løland och själv är jag svensk redaktör och svarar för den praktiska samordningen. Vi räknar med att vara klara nästa år.

Jag vill betona att det är ett pågående arbete som presenteras. De exempel som anförs skall demonstrera principer och riktlinjer, och skall inte uppfattas som utdrag ur en färdig ordbok.

Andra skandinaviska ordböcker

Den äldsta skandinaviska ordboken är "Svensk-dansk-norsk ordbog" från 1911 av Ida Falbe-Hansen. Det finns också en "Samnordisk ordbog" av Andreas Fynning från 1958 (2 uppl. 1971) med en mycket speciell uppläggning. Den gör verkligen skäl för sitt namn, för den förtecknar det gemensamma ordförrådet – kanske lite väl entusiastiskt i-bland (se nedan) – och utelämnar det särspråkliga, dvs. det rakt motsatta till den ordbok vi tänker framställa.

(ur Fynning "Samnordisk ordbog")

<u>danska</u>	<u>norska</u>	<u>svenska</u>
<i>adelskab</i>	<i>adelskap</i>	<i>adelskap</i>
<i>adelsmærke</i>	<i>adelsmerke</i>	<i>adelsmärke</i>
<i>adelsslægt</i>	<i>adelsslekt</i>	<i>adelssläkt</i>
<i>adelsstand</i>	<i>adelsstand</i>	<i>adelsstånd</i>
...	...	...
<i>beat</i>	<i>beat</i>	<i>beat</i>
<i>Beatles</i>	<i>Beatles</i>	<i>Beatles</i>

Sedan kan nämnas att det finns vissa smärre skandinaviska ordlistor, t.ex. den samordnade listan i "Att förstå varandra i Norden" samt specialiserade ordlistor, som t.ex. "Nordisk förvaltningsordbok".

Därutöver finns givetvis tvåspråkiga ordböcker och ordlistor, t.ex. de så kallade *basordlistorna* utgivna av Nordiska språksekretariatet och bokklubben Norden på 80-talet, som dock inte innehåller mer än några hundratal ord, samt de större ordböckerna, t.ex. "Norstedts dansk-svenska ordbok" (3 uppl. 1980) eller "Norstedts norsk-svenska ordbok", som kom ut förra året. Det skall sägas att vår skandinaviska ordbok på intet sätt gör anspråk på att konkurrera med sådana större ordböcker.

Användaren

Den tilltänkta användaren är alltså en person som har behov att kunna slå upp ord på något av de två grannspråken, inte för att åstadkomma en översättning på det egna språket utan för att få en förklaring som ger honom tillräckliga upplysningar för att förstå ordet i sitt sammanhang. De texttyper vi tänker oss är modern skönlitteratur, tidningstext och annan allmän sakprosa.

Urval och omfång

Vi tar inte med ord som är helt lika, t.ex. *arv*, *bibliotek*, *stål*, eller sådana som exemplifierar lätt igenkännliga systematiska skillnader, t.ex. rent grafiska skillnader som i *bær/bår*, *brød/bröd*, *ikke/icke*, skillnader i ändelser som i *leve/leva*, skillnader som i *pæls/päls*, *gab/gap*, *ud/ut*, *sag/sak*.

Vid urvalet håller vi oss inom den del av ordförrådet i varje språk som kan sägas utgöra det allmänna, vanliga ordförrådet, dvs. sådana ord som hamnar bland de mest frekventa i frekvensundersökningar eller ord som uppfattas som vanliga och välkända, även om de inte råkat komma med i publicerade frekvensundersökningar. Vi undviker alltså ovanliga, ålderdomliga, alltför snävt fackspråkliga ord. Vi är också relativt restriktiva gentemot slangord.

Vi har satt en övre gräns vid 3 000 uppslagsord per språk, alltså sammanlagt ger 9 000 uppslagsord totalt, vilket vi bedömer skulle täcka den avsedda delen av ordförrådet.

Typ av ordbok

Till sin typ blir det en passiv ordbok. Utgångspunkten vid val av ord och utformning av artiklarna har hela tiden varit att användaren bara slår upp de ord i grannspråken som han inte förstår, när han stöter på dem i någon text, och då bara behöver en kortfattad förklaring, helst i form av en motsvarighet.

Detta innebär att vi inte ger upplysningar om uppslagsordens uttal, böjning eller konstruktionsmöjligheter, och inte heller anger om ett norskt uppslagsord tillhör bokmål eller nynorska.

Tilläggsinformation

Förutom själva ordboksdelen är det tänkt att ordboken också skall innehålla tillägg i form av översikter eller tabeller som visar på systematiska skillnader i uttal, stavning, ordböjning m.m. mellan de skandinaviska språken.

Disposition

Ordboken redigeras så att den delas upp på tre separata trespråkiga listor, alltså en lista med danska uppslagsord avsedd för norsk- och svensktalande, en lista med norska uppslagsord avsedd för dansk- och svensktalande, en lista med svenska uppslagsord avsedd för dansk- och norsktalande.

Andra alternativ hade varit att göra sex separata tvåspråkiga listor inom en enda volym eller att göra en enda samordnad lista. Det finns fördelar och nackdelar med alla lösningarna.

Att ha separata tvåspråkiga listor skulle ha fördelen att man vid urvalet av ord och utformning av förklaringar bara hade att ta hänsyn till ett målspråk, nackdelen är att man förlorar den pedagogiska finessen med trespråkiga listor, alltså att användaren utöver uppgiften om vad ett visst ord på källspråket motsvarar på hans språk också får veta vad det heter på det andra gransspråket. Troligen skulle en lösning med sex separata listor i en volym bli det mest utrymmeskrävande.

Att ha en enda lista vore naturligtvis en tilltalande lösning, just för att det är en enda lista. Det skulle troligen också vara det mest platssparande. För den enskilda användaren är det dock mindre praktiskt med en enda lista. Bortsett från att svenskar ibland kan ha svårt att skilja *skrivnen* danska från *skrivnen* norska, torde ändå normalfallet vara att man vet vilket språk en viss text är skriven på, och då är det bra att kunna gå till en lista som behandlar just det språket.

Finska och isländska motsvarigheter

De valda urvalsprincipen att bara ta med ord som är svåra i det interskandinaviska umgänget ställer stora krav på andra nordbor som vill använda ordboken. Från början ingick i våra planer att som en hjälp lägga till förklaringar på finska och isländska, men tills vidare har vi skrinlagt den delen.

Utformning av artikel

En artikel är alltså utformad så, att efter uppslagsordet kommer uppgifter om motsvarigheter på gransspråken. Under inskrivningsskedet ges dessa på ny rad för varje språk. Den slutliga uppställningen och grafiska utformningen är ännu inte avgjord. Som tidigare sagts ges inga upplysningar om uttal eller böjning, däremot kan böjningsformer som bedöms vara svårbegripliga på något av målspråken tas med som egna uppslagsord. Så t.ex. i den norska listan tar vi med presensformen *kjem*, vilket motsvaras av danska och svenska *kommer*.

Förklaringar

Som förklaring väljer vi det vanliga, normala uttrycket på varje målsspråk, inte något uttryck som är språkhistoriskt identiskt men mindre vanligt. Som svensk motsvarighet till exempelvis danska *buntmager* ger vi *körsnär* och avstår från att tillfoga *buntnakare*, eftersom det ordet torde vara okänt för de flesta svenskar. Till *danne* ger vi *bilda* som motsvarighet och avstår från *dana*, eftersom *dana* har en så speciell användning i svenskan.

För att disambiguera flertydiga ord i förklaringsdelen har vi satt in synonymer. T.ex. till den svenska förklaringen *barnsäng* under danska *barsel* lägger vi *nedkomst*. Vi är emellertid öppna för tanken att stryka dessa tillägg, eftersom användaren utifrån sammanhanget bör kunna avgöra vilken betydelse som avses.

Uppslagsord med viss stilvalör får ingen uppgift om stiltillhörighet, däremot kan vi ge direkt motsvarighet på samma stilnivå när sådan finns. Ett exempel:

hvid: koste det hvide ud af øjnene

no: koste flesk

sv: kosta skjortan

Om uttrycket i förklaringen är flertydigt sätter vi in en synonym för att disambiguera det:

strømer

no: purk

sv: snut, polis

Om direkta eller näraliggande motsvarigheter saknas, ger vi en kortfattad förklaring:

hf (højere forberedelseseksamen)

no: en slags eksamen på den videregående skolen

sv: en typ av gymnasieexamen

Som redan framgått tar vi upp flerordiga uttryck som egna uppslagsord. Ytterligare ett exempel:

fisk: gå i fisk

no: falle i fisk

sv: gå i stöpet

Lömska ord

"Lömska ord", ord som alltså ser identiska ut med eller liknar ord i det egna språket men betyder något annat, eller som har ytterligare en betydelse som avviker från en gemensam betydelse, markeras med ett varningstecken, i manus dubbelt utropstecken respekt-

tive nummertecken (#). Vi anger också vad det ord på målspråket som liknar uppslagsordet motsvarar på källspråket. Exempel:

afdrag !!
no: avdrag
sv: avbetalning
(sv. *avdrag* = da. *fradrag*)

and #
no: and
sv: 1. and 2. anka

Det kan diskuteras om vi inför utgivningen skall behålla dessa uppgifter, eftersom sådant väl mera hör hemma i en aktiv ordbok.

Problem

Givetvis erbjuder också framställningen av en sådan här ordbok problem, ibland sådana som alla ordboksredaktörer kämpar med, ibland sådana som är speciella just för flerspråkiga ordböcker, i synnerhet för just den här.

När det gäller *urvalet* skall vi alltså bedöma om ordet tillhör det allmänna ordförrådet och om det kan anses vara svårbegripligt. Jag kan visa några exempel på danska ord som vi tänkt utelämna.

<i>drager</i>	(sv. <i>bärare</i>) inaktuelle fenomen
<i>fejekost</i>	onödig sammansättning, <i>feje</i> (sv. <i>sopa</i>) och <i>kost</i> (sv. <i>kvast</i> , <i>borste</i>) med som egna uppslagsord
<i>hakkebøf</i>	(ungefär sv. <i>pannbiff</i>), <i>hakkebøf</i> måste bedömas som genomskinligt ord för svenskar
<i>skovjordbær</i>	onödig sammansättning, <i>skov</i> med som eget uppslagsord, under <i>jordbær</i> anges att det motsvarar sv. <i>jordgubbe</i> och <i>smultron</i>

Det inbördes förhållandet mellan de skandinaviska språken kan lite generaliserat beskrivas så, att danska och norska – i synnerhet bokmål – grupperar sig på en sida, och svenska – ibland i sällskap med nynorska – på den andra sidan. Det kan möjligtvis ge ett enformigt intryck.

Förhållandet ser alltså i schematiserad form ofta ut så här i den danska listan:

Birgitta Lindgren

A
no: A1
sv: B

A
no: A1, B
sv: C

A
no: A1, B
sv: B1

eller med exempel:

ædru
no: edru
sv: nykter

edderkop
no: edderkopp, kongro
sv: spindel

bevidst
no: bevisst, medveten
sv: medveten

Även här kan man naturligtvis fundera över hur detta förhållande skall framställas rent grafiskt i den tryckta ordboken.

Att ha *mer än ett målspråk* i en lista innebär vissa problem. Eventuella redaktionella kommentarer till ett uppslagsord bör då helst placeras i förklaringsdelen skrivna på målspråken, hellre än vid uppslagsordet skrivna på källspråket.

køer
no: (pl.) kyr
sv: (pl.) kor

Vidare angavs ju det vara ett pedagogiskt syfte med den valda uppställningen, att användaren samtidigt kan få se vad ett ord på det ena grannspråket heter på det andra grannspråket. Eftersom vi emellertid valt att ge så kortfattade upplysningar som möjligt, kan det kanske ibland te sig förbryllande:

dompap
no: dompap
sv: 1. domherre 2. dumbom

En svensk läsare kan här undra om redaktörerna glömt bort att sätta in en andra betydelse i den norska förklaringen. Men förhållandet är det att även det norska *dompap* motsvarar helt det danska ordet, dvs. det kan användas i överförd bemärkelse, om en dum person. Följande exempel från den norska listan kanske i förstone ser ännu mer förbryllande ur:

bløt #
da: 1. våd 2. blød
sv: 1. blöt 2. mjuk 3. tokig, dum

Även här har målspråken olika antal betydelser (av samma skäl som vid föregående exempel), men därtill kommer att "samma" ord som uppslagsordet förekommer i förkla-

ringarna i målspråken (*blød, blöt*) fast på olika platser. Men inte heller detta beror på slarv i redigeringen. Betydelse 1 i danska motsvaras av betydelse 1 i svenska, betydelse 2 i danska motsvaras av betydelse 2 och 3 i svenska.

Litteratur

- Att förstå varandra i Norden. Språkråd till nordbor i nordiskt samarbete.* Nordiska språksekretariatets skrifter 6. Oslo 1989
- Dansk-norsk ordliste.* Bokklubben Norden och Nordiska språksekretariatet. Oslo 1989
- Dansk-svensk ordlista.* Bokklubben Norden och Nordiska språksekretariatet. Oslo 1988
- Nordisk förvaltningsordbok.* Rev. uppl. Nordiska rådet. 1991
- Norsk-dansk ordliste.* Bokklubben Norden och Nordiska språksekretariatet. Oslo 1989
- Norsk-svensk ordlista.* Bokklubben Norden och Nordiska språksekretariatet. Oslo 1988
- Norstedts norsk-svenska ordbok.* Utarbetad av Birgitta Fowler och Kjell Ivar Vannebo i samarbete med Lena Moberg vid Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts 1992
- Norstedts dansk-svenska ordbok.* Utarbetad av Bertil Molde under medverkan av Niels Ferlov. 3 uppl. Stockholm: Norstedts 1980
- Sammordisk ordbog/ordbok.* Red. Andreas Fynning. 2 uppl. København: Nyt Nordisk Forlag 1971
- Svensk-dansk ordliste.* Bokklubben Norden och Nordiska språksekretariatet. Oslo 1989
- Svensk-norsk ordliste.* Bokklubben Norden och Nordiska språksekretariatet. Oslo 1989